

NALLIHAN (ANKARA) VE GÖYNÜK (BOLU) YÖRESİ MEKİKLİ EL DOKUMACILIĞI

HALİDE SARIOĞLU*

Tabiat şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği el sanatları, folklorik bir unsur olarak süreç içinde gelişen ve yenilenen kültür değerleridir. İnsanoğlu her yeni çağda el sanatlarına yeni bir anlayış getirmiş, kültürel ortamından doğan yeniliklerle zenginleştirmiş ve günümüze ulaştırmıştır.

Günümüzde kendi sanatlarımız olarak yaşayan tek dal "Halk El Sanatları"dır denilebilir. Halk El Sanatları, bir toplumun kendine ait sanatını meydana getiren en köklü kaynağıdır. (Önen 1981: 278) Gelenekli halk el sanatlarından en yaygın ve zengini ise dokumacılıktır.

Neolitik çağa ait, M.Ö. 6000'lere tarihlendirilen en eski buluntular ile ön plâna çıkan Anadolu'da ve Ön Asya'da dokumacılık, Neolitikten sonraki çağlarda da düzenli bir ilerleme göstermiştir. Yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan zengin dokumacılık malzemeleri bunu belgelemektedir. (Gönül 1969: 392; Yağan 1978: 54)

İnsanların iklim şartlarından korunma ve örtünme ihtiyacı ile başlattıkları dokuma, Anadolu'da boş zamanı ve durağan iş gücünü değerlendirme, üretici ihtiyacını karşılama, gelir sağlama açısından bireye, aileye, yöreye ve ülkeye katkıda bulunan bir halk el sanatıdır. Dokumalar, üretiminde kullanılan araçlara göre çarpana, kirkit ve mekik ile yapılan dokumalar olarak sınıflandırılır.

İnceleme, belgeleme, tanıtım ve geliştirme amaçlı çalışmalar, bunlardan kirkitli dokumalar grubuna giren düz dokumalar - kilim, cicim, zili, sumak ve ilmeli dokumalar-halı üzerinde yoğunlaşmış, mekikli dokumalara gereken ilgi ve önem verilmemiştir. Halk arasında "bez" olarak ifade edilen bu dokumalar konusunda, yapılmış araştırmalar sınırlı sayıdadır. (Arlı, 1979; Atalayer 1980; Barışta 1987: 57-66; 1996: 1-15; Erdoğan, 1996; Sarioğlu 1994, 1997: 256-264; Yağan, 1978)

Bu makalede amacımız, yakın geçmişte yoğun olduğunu belirlediğimiz Nallihan ve Göynük yöresi mekikli el dokumacılığı hakkında bilgi vermek

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, El Sanatları Eğitimi Bölümü.

ve araştırma sürecinde gözlenen dokuma ürün çeşitlerini genel özellikleri ile tanıtmaktır.

Araştırma 1997 yılı, Nisan ve Kasım aylarında yörelere yapılan inceleme gezileri ile yürütülmüştür. Dokumacılığın yoğun olduğu belirlenen Nallıhan ilçesinin dört köyü (Şekil 1) ile Göynük ilçesinin dört köyü (Şekil 2) araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma köylerden sağlanan dokuma örnekleri, dokuyucularından alınan bilgiler ve üretiminde kullanılan araç gereçler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Bilgiler yöre dokuyucuları ile karşılıklı görüşme, anket uygulama, dokumalar ve üretiminde kullanılan araç ve gereçler üzerinde gerçekleştirilen gözlem, inceleme ve ölçümlerle elde edilmiş ve dokuma ürün örnekleri fotoğraflarla belgelenmiştir.

Nallıhan ve Göynük İlçelerinde Dokumacılığın Geçmişi ve Günümüzdeki Durumu

Nallıhan, Batı Karadeniz bölgesinde, Ankara ilinin batısında ve Ankara iline bağlı bir ilçedir. Ankara, Bolu ve Eskişehir illerinin ortasında yer alır. Kara yolundan Ankara'ya 157 km, Bolu'ya 105 km, Eskişehir'e 125 km uzaklıktadır. Doğudan Beypazarı; kuzeybatıdan Göynük; batı ve güneybatıdan Eskişehir, Sarıcakaya; güneyden Mihalicçık; kuzey ve kuzeydoğudan Mudurnu ve Seben ilçeleri ile çevrilidir. Aladağ sıralarının Sakarya'ya uzanan kolları arasında engebeli bir vadide 610 m yükseklikte kurulmuş ilçenin yüzölçümü 2060 km², nüfusu (1990) 36.779'dur. (Mutlu 1992: 7-8, 17) İlçenin eskiden "Korupazarı" diye anıldığı, bir rivayete göre Oymaağaç, diğer bir rivayete göre de Kayapınarı çiftlikleri civarında bulunduğu söylenmekte ve halen buralarda bazı harabelere rastlanmaktadır. Sonradan Karahisar ve Nallı kazası diye ikiye ayrıldığı en son Karahisarınallı diye isimlendirildiği söylenmektedir. (Üzümeri ve ark. 1957: 282) Bugünkü ilçe merkezi Bağdat seferinden dönen Osmanlı vezirlerinden Nasuh Paşa tarafından Nal Deresi vadisinde yaptırılan büyük bir hanın çevresinde gelişmiştir. Yine bir rivayete göre Köroğlu buradan geçerken bu handa konaklamış, dönüşte düşürdüğü atının nalı hanın kapısına asılmış ve Nallıhan ismi buradan kalmıştır. Yönetimi önce Kütahya'ya, sonra Bursa'ya, Bolu'ya ve en son 19. yy sonlarında Ankara'ya bağlanmıştır. (Mutlu 1992: 14-16) Büyük bölümü köylerde yaşayan ilçe halkı, geçimini tarım ve ormancılıktan sağlar. İlçede hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Ankara keçisi, koyun yetiştirilir ve sığır besiciliği yapılır. (Anabritannica, 1988 (16): 388)

Göynük, Karadeniz bölgesinin batısında, Bolu iline bağlı, Bolu'ya uzaklığı 96 km. olan bir ilçedir. Doğu ve kuzeydoğuda Mudurnu, güneydoğuda Ankara, güneyde Eskişehir, güneybatıda Bilecik; batı, kuzeybatı ve kuzeyde

de Sakarya illeriyle çevrilidir. Göynük, Bolu ilinin güneybatı ucunda çok yüksek olmayan engebeli bir alanda yer alır. Yüzölçümü 1.437 km², nüfusu (1985) 21.511'dir. Eskiden Bizans ve Selçuklu yönetiminde kalan Göynük 13. yy. sonlarında Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı dönemini yönetim bakımından çeşitli değişikliklerle geçirdi. 19. yy. sonlarında Kastamonu vilayetinin Bolu sancağına bağlı bir kazası idi. 1923'te il yapılan Bolu'nun ilk ilçelerinden biri oldu. Cumhuriyet'ten sonra gelişmesi büyük ölçüde yavaşlayan Göynük, gelişmemiş küçük bir yerleşimdir. Tarihte Torbalı, Torbalı-Göynük, Torbalı Gölyük, Türbeli-Köylük adları ile tanınmıştır. (Bolu İl Yıllığı, 1967: 79) Temel geçim kaynağı tarım ve ormancılıktır. Hayvancılık yan uğraş niteliğindedir. En çok kıl keçisi ve koyun yetiştirilir. Süt inekçiliği ve Mudurnu sınırına yakın yerleşimlerde tavukçuluk gelişmektedir. (Anabritannica, 1988 (9): 616)

Literatürden (Üzümeri ve ark. 1956 (II): 442; 1957 (IV): 284) ve yöre dokumacılarından sağlanan bilgilere göre, geçmişte Nallıhan ve Göynük'te ipek kozacılığı oldukça ileri durumdaydı. Nallıhan'da günümüzde de ipek böcekçiliği ve iğne oyacılığı önemini büyük ölçüde korumaktadır. Göynük'te ise ipekçilik eski önemini kaybetmiş, dutluklar sökülerek, yerine meyve - sebze bahçeleri düzenlenmiştir. Bundan başka, başta çorap olmak üzere şiş ve tiğ örücülüğü, işleme ve dokuma yöre kadınlarının boş zaman uğraşısı durumdadır.

Yörenin* dokumacılık geçmişine ilişkin yeterli bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Yakın geçmişine ait bilgilerden, komşu ilçeler olan Nallıhan ve Göynük'ün benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre 19. yy. başlarında, Nallıhan'da ilçe genelinde 2700'e yakın dokuma tezgâhı bulunmakta ve bu tezgâhlarda bez, diril (çizgili pamuklu dokuma), yatak çarşafı, kaba yünlü kumaşlar ve kilim dokunmaktaydı. (Üzümeri ve ark. 1957 (IV): 283) Aynı şekilde Göynük'te de küçük sanayiden en önemlisi dokumacılıktı. Yöre halkı 3000'den fazla sayıdaki tezgâhta, iç çamaşırı elbise, göynek, kilim, çuval ve heybe gibi ihtiyaçlarını kendileri üretmekteydi. (Üzümeri ve ark. 1957 (II): 442) Ayrıca, günümüze ulaşan dokuma örneklerinin gelenekli niteliği ve dokumacılığın yörede gelenek halini almış olması yöre dokumacılığının tarihinin çok eskilere dayandığını düşündürmektedir. Dokumacılar da bu sanat dalının, eskiden oldukça yoğun bir şekilde yapıldığını ve değişik kullanım alanlarına yönelik çeşitli ürünlerin dokunduğunu doğrulamaktadırlar.

Günümüzde ise dokumacılık, ülke genelinde olduğu gibi, Nallıhan ve Göynük yöresinde de, değişen hayat tarzı paralelinde giderek eski önemini yitirmiştir. Geçimlerini genellikle çiftçilik ve Mudurnu sınırına yakın köylerde, tavukçulukla sağlayan dokumacılar, daha çok çeyiz ve ihtiyaç, nadiren

* Metinde sık geçen "yöre" sözcüğü Nallıhan ve Göynük ilçelerini ifade etmektedir.

satış amacıyla dokuma yapmaktadırlar. Çoğunluğu en az yirmi yıldır bu işle uğraşmakta; ancak on yıldır dokuma yapmadığını belirtenler de az değil. Tezgâhını bu sene kaldırdığını ve artık dokuma yapmadığını ifade edenlerin yanında, halen dokuma yaptığı halde bundan sonra dokuma yapmayacağını söyleyenler de var.

Yörede aile büyüklerinden öğrenilen ve devralınan bir sanat kolu durumunda olan kumaş dokumacılığı, yoğunluk 60-65 yaş grubunda olmakla birlikte, yaşları 25-65 arasında bulunan, öğrenim düzeyleri düşük, en fazla ilköğretim mezunu kadınlar tarafından sürdürülmektedir. Yeni yetişen neslin ise bu sanat dalına ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde, her iki ilçe genelinde dokumacılıkla uğraşanların sayıca azlığı ve her geçen gün azalması, yörede bu geleneğin giderek yok olacağı endişesini beraberinde getirmektedir.

Yörede eskiden dokunmakta olup, günümüzde dokunmadığı belirlenen ürün çeşitleri, kılçan yaygı ve çuvallar, cicim dokuma yaygı, heybe ve yastıklar ile bez dokuma peşkirlerdir. (Resim 1) "Kılçan" ya da "çöpür kılçan" olarak tanımlanan dokumanın atkısında ve çözgüsünde, yörede yetiştirilen kıl keçilerinden elde edilen iplikler kullanılırdı. Bu sebeple, kılçan olarak adlandırıldığı anlaşılan dokumada kıl iplikler tabii renkleriyle kullanılmıştır. Siyah, kahverengi ve kremden ibaret renklerle dokumanın eni ya da boyu doğrultusunda kalın çizgiler oluşturulmuştur. Cicim dokumalarının son yıllara ait örneklerinde ise, desen atkısı olarak sentetik (orlon) ipliklerin kullanıldığı gözlenmiştir.

Günümüzde ise, kumaş dokumacılığı ak bez dokuma, çarşaflık, göyneklik ve örtme ya da örtü olarak tanımlanan ürün çeşitleriyle sürdürülmektedir.

Dokuma Araçları ve Kullanılan Malzeme

Dokuma tezgâhına yörede "çulfalık" ya da "düzen" adı verilir. Tezgâhlar çam ağacından yapılmış iki gücülü ve iki ayaklı, yüksek tipte, basit ve bozulup kurulabilir özelliktedir. (Resim 2) Bir tezgâhta yerel adları ile "tefe-tarak; kücü (gücü); vicirdek (kuş/makara); selmir / çevirge / göcen / gersiye (selmin); çevirge çomağı / zevle (selmini sabitleyen çubuk); ayakçak (pedal); çumbar; oklar ya da ağızlık tahtaları" bölümleri bulunur. Çözgü ipliklerinin eşit aralıkta dağılımını sağlayan, kamıştan yapılmış "tarak" ve tarağın yerleştirildiği, ileri ve geri hareket edebilen "tefe" atkı ipliklerini sıkıştırmaya yarar. Madeni telden "kücü" çerçeveleri, aşağı ve yukarı hareket ederek, kücü deliklerinden geçirilen çözgü ipliklerinin arasını açar, yani atkı ipliğinin geçirileceği ağızlığı oluşturur. "Vicirdekler" ve "ayakçaklar" gücülerin aşağı ve yukarı hareketini sağlar. Selmir, çevirge, göcen ya da gersiye olarak adlandırılan bölüme çözgü iplikleri veya dokunan kumaş sarılır. "Çevirge çomağı" selmi-

ni sabitleyen çubuktur. Buna bazı yörelerde "el ağacı" denilmektedir. (Sarioğlu 1994: 56) Çımbar ise, dokumanın eninin aynı ölçüde ve düzgün olmasına yardımcı olur. "Oklar" ya da "ağızlık tahtaları" çözgü ipliklerinin karışmamasını ve gerginliğini sağlar.

Tezgâhlar genellikle evin bir odasına kurulmaktadır. Tezgâhların yanında iplik sarmaya yarayan çıkırık, keçere ve iğ denilen yardımcı araçları görmek mümkündür. (Resim 3) Bazı evlerde çözgü hazırlamada kullanılan, duvara dik ve karşılıklı sabitlenmiş ahşap ya da demir çubuklardan ibaret bir araç olan duvar çözeğine rastlanmıştır.

Çözgü ipliklerine "eriş", atkı ipliklerine "argaç" adı verilir. Yöre dokumacılarından alınan bilgilerden ve ulaşılabilen dokuma ürün örnekleri üzerinde gerçekleştirilen gözlem ve incelemelerden, dokumalarda farklı kalınlık ve renkte pamuk iplikleri, ipek ve sentetik (orlon) iplikler kullanıldığı belirlenmiştir. Geçmişte dokumacılar tarafından elde eğrilerek hazırlanabilen, günümüzde ise ilçe merkezinden çileler halinde satın alınabilen pamuk iplikler, farklı yapıya sahiptirler. Bu ipliklerin Eflani ve Boyabat yöresi çember dokumalarında kullanılan ipliklerle benzer özellikte olduğu anlaşılmaktadır. (Sarioğlu 1994: 67)

Yörede "sulku" ya da "pelevenk" adı ile tanımlanan orta kalınlıkta, tek kat bükümlü (12/1 Ne) pamuk ipliği ak bez dokumalarda, çarşaflık ve göyneklik dokumalarda atkı ve çözgü ipliği olarak kullanılır. "Kıvrak" ya da "kız kıvracağı" adı ile bilinen iplik oldukça ince, tek kat çok bükümlü (20/1 Ne) pamuk ipliğidir. Örtmelerin zemininde atkı ve çözgü ipliği olarak kullanılır. Ayrıca göyneklik dokumalarda sulku iplikle birlikte atkıda ve çözgüde kullanılmaktadır. Son yıllarda "kartopu" denilen ağartılmış beyaz renkte pamuk ipliklerin de kullanıldığı belirlenmiştir. "Fital", üç kat sulku ipliğinin bir arada bükülmesi ile elde edilmiş (4/3 Ne) pamuk ipliğidir. Fital örtmelerde zeminde görülen çizgiler ile renkli çizgilerin kenarlarında kontur olarak ve motifleri meydana getirmede kullanılır. Renkli pamuk iplikler sulku iplik özelliği göstermektedir. Bunlar çarşafalarda görülen çizgilerde, göyneklerde çizgi ve kareleri meydana getirmede, örtmelerde ise çizgileri ve motifleri oluşturmada kullanılırlar.

İpek iplikler daha çok Nallıhan'da Beydili Köyü civarında kullanılır ve yöre halkı tarafından elde edilir. Çarşafalarda sulku iplikle, örtmeler de kıvrak iplikle beraber, ham ya da pişmiş durumda, doğal rengi ile ya da boyanmış olarak yüzeyde belirginleşen çizgileri meydana getirmede kullanılabilirler. Zemini sadece ipek iplikle dokunmuş örtmelerde vardır. (Resim 4)

Sentetik (orlon) iplikler ise, göyneklik dokumalarda atkı ve çözgü ipliği olarak pamuk ipliklerle birlikte kullanıldığı gibi örtmelerin kenarlarını bezeyen motifleri oluşturmada da kullanılmaktadır. Özellikle son yıllara ait dokuma örneklerinde bu ipliklerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Dokumacılar

yaklaşık yirmi yıldır dokumalarında orlon iplikleri kullandıklarını ifade etmişlerdir. Tercih sebeplerini ise, renk çeşitliliği, renklerinin solmaması ve ekonomik olması şeklinde açıklamaktadırlar. Ancak bu ipliklerin kullanılması ürünün, tabii niteliğini, renk karakteristiğini bozmakta ve kalitesini düşürmektedir.

Dokumaya Hazırlık

Dokumaya başlamadan önce çözgü hazırlama, yani çözme işleminin yapılması; çözme işleminden önce ise çözgü ipliklerinin haşılanması yöredeki ifade ile "çirışlenmesi" gerekir. Çirışleme çözgü ipliklerine kaygan ve sağlam bir yapı kazandırarak dokuma işleminde büyük kolaylık sağlar.

Çirışleme yörede buğday unu ile "birlikte kaynatma haşılı" olarak bilinen yöntemle (Aytaç 1982: 179; Kaya ve Ergenekon 1989: 51) yapılmaktadır. Dokumacıardan alınan bilgiye göre 4 kg. çözgü ipliği çirışlemek için 1 kg. un ile 20 lt. suya ihtiyaç vardır. Un ılık su ile ezilerek bulamaç haline getirilir ve karıştırılarak fazla koyu olmayan çorba kıvamında pişirilir. İçine çile halindeki iplikler bastırılarak yaklaşık 30 dakika kaynatılır. Bu süre sonunda bir sopa yardımı ile çıkarılır ve soğumaya bırakılır. Sıkılıp çırpılarak asılır. Çözgüde renkli iplikler de kullanılacak ise, renkli iplik çileleri, öncelik açık renklere verilerek, aynı işlemde geçirilir.

Çirışlenmiş nemli haldeki çözgü iplikleri, kecereye alınarak çıkırık ile masuralara sarılır. Masuralara sarılmadan, kecere üzerindeki iplik çilesinden çekilen ipliklerle de çözme işlemine geçilebilmektedir.

Çözme çözgü ipliklerinin, tezgâha geçirilmek üzere dokuma özelliğinin gerektirdiği sayı ve uzunlukta, renk sıra ve sayısı izlenerek birbirine paralel duruma getirilmesidir. Çirışlenmiş iplikler nemli halde iken çözme işlemine geçilir. Araştırma yöresinde yerde ve duvar çözeğinde çözgü hazırlandığı belirlenmiştir.

Yer ya da duvar çözeğinde hazırlanarak yumak haline getirilen çözgü ipliklerinin, uç kısmında iplik bağlanarak hazırlanan ağızlığa, bir çubuk geçirilerek ipliklerin karışmaması sağlanır ve yüksekçe bir yere asılır. İplikler sıra takip ederek bezayağı (B 1/1) dokumayı oluşturacak şekilde, önce gücü telerinin deliklerinden sonra tarak dişlerinden geçirilir. Tarağın ön kısmından sarkan çözgü uçları, küçük gruplar halinde birbirine düğümlenerek bir bez arasına sıkıca dikilir ya da oluşan aralıktan bir çubuk geçirilir. Çözgüler bez ya da çubuk ile beraber gerdirilerek üst selmire sıkıca bağlanır. Gücülerin arkasından uzanan çözgüler, maberin üzerinden düzgün bir şekilde yayılarak geçer ve tezgâhın arka bölümünde bulunan ya da tezgâhtan 1.5-2 m uzağa döşemeye sabitlenmiş alt selmirin altından geçerek Tezgâhın arka üst bölümüne sıkıca sabitlenir. Kalan çözgü yumağı yüksekçe bir yere asılır. Çözgü

ipliğinin tezgâha gerildiği bu mesafeye "bir gerim" adı verilir.

Dokumada atkı ipliği olarak kullanılacak iplikler de çırkık ile masuralara sarılarak dokumaya hazırlanır.

Dokuma İşlemi

Dokuyucu, dokumaya hazır hale getirilmiş tezgâhın sehпасına oturarak, ayaklarını ayakçaklar üzerine yerleştirir. Tezgâhın yanında bulunan bir kap ya da kutu içerisinde atkı ipliği masuraları vardır. Bunlar arasında dokumaya uygun özellikte iplik taşıyan atkı masurası, mekikteki yuvasına yerleştirilir ve sağ ele alınır. Dokumaya sağ ayakçağa basılarak başlanmaktadır. Sağ ayakçak ikinci gücüye bağlıdır. Bu hareketle ikinci gücü aşağı doğru inerken, birinci gücü yukarı kalkmakta, dolayısıyla bu gücülerden geçirilmiş olan çözgü iplikleri bezayağı (B 1/1) bağlantı oluşturacak şekilde aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısma ayrılarak ağızlığın açılmasını sağlamaktadır. Açılan ağızlıktan sağdan sola doğru geçirilen mekik, sol el ile karşılanırken, tefe sağ el ile öne çekilerek atkı ipliği sıkıştırılır. Ardından sol ayak ile sol ayakçağa basılırken tefe ileri doğru itilir, mekiğe de soldan sağa doğru geri dönüş yaptırılır. Mekik sağ el ile karşılanırken, tefe bu defa sol el ile öne doğru çekilip atkı ipliğinin yerleşmesi sağlandıktan sonra yerine itilerek, yeniden sağ ayakçağa basılır. Tezgâhlar iki ayakçaklı olduğu için dokuma bu hareketlerin tekrarlanması ile meydana gelir.

Bunun yanı sıra örtmelerin kısa kenarlarındaki kilim desenli bordürler kilim dokuma tekniği (el dokuma gobleni) ile uygulanır. Ayrıca kısa ve uzun kenarlarda bazen de orta zeminde görülen renkli motifler, farklı renk ve kalınlıktaki ilave atkı ipliklerinin, çözgü iplikleri ile motif sınırları içinde, yine bezayağı bağlantı kurması ve zemin atkıları arasına sıkıştırılması suretiyle oluşturulur. Bu motif oluşturma tekniği Muğla ile Fethiye ilçesi Üzümlü bucağı "dastar" dokumalarının, Karabük ili Eflani ilçesi çember dokumalarının ve ihram dokumaların motif oluşturma tekniğine (Sarioğlu, 1994: 86-101; Yağan, 1978: 198) benzemektedir. Örtmelerin Sinop ili Boyabat ilçesi çember dokumaları ile ise materyal, teknik ve motif açısından benzer özelliğe sahip olduğu dikkati çekmektedir. (Sarioğlu, 1994: 89-93) Anadolu'nun birçok yöresine ait peşkirlerde de aynı motif oluşturma tekniğinin kullanıldığı gözlenmiştir. (Sarioğlu, 1994: 102-134)

"Ekstra atkılı motifli kumaşlar" (Başer 1983: 103-106) kapsamında ele alınabilen bu teknikte desen atkı iplikleri, mekik kullanmaksızın el yardımı ile oluşturulacak motifin sınırları içinde, çözgü iplikleri ile bezayağı bağlantı kurarak gidiş ve dönüş yapmaktadır. Desen atkısının her gidiş ve dönüşünden sonra iki sıra boydan boya zemin atkısı geçirilerek sıkıştırılmaktadır. Yani zemin atkı ve desen atkı sırası Boyabat çemberlerinde olduğu gibi 2:2 düzenindedir. (Şekil 3) Motifler, dokumanın arka yüzünden, motiften motife

geçişte kısa veya uzun atlamalar şeklinde ya da motif bitiminde, iplik kesile-rek oluşturulmaktadır.

Ürün Çeşitleri

Günümüzde halen yörede dokunmakta olan ürün çeşitleri ak bez, çarşaf-lık, göyneklik ve örtme (örtü) olarak belirlenmiştir.

Ak bez dokumalar, atkıda ve çözgüde kullanılan yörede "sulku" ya da "pelevenk" olarak adlandırılan pamuk ipliği ile bezayağı dokuma tekniinde dokunmuş kumaşlardır. Tezgâhın elverdiği ölçüde, 45-50 cm. eninde doku-nabilen bezin geçmişte daha çok iç çamaşırı (Resim 5) yapımında kullanıldı-ğı ve eski önemini kaybettiği için çok nadir dokunduğu belirlenmiştir.

Çarşaflık dokumalar, 45-50 cm. ende, genellikle çözgüsü ve atkısı pa-muk, dokuma tekniği bezayağı olan, doğal beyaz zemin üzerine boyuna renkli çizgili kumaşlardır. Genellikle çözgüde ve atkıda, bez dokumada be-lirtilen sulku iplik kullanılır. Çözgüsü kıvrak ve ipek iplik, atkısı sulku ola-bilmektedir. Boyuna çizgiler çözgüde kullanılan renkli iplik sıralarıyla oluş-turulur. Yörede boyuna çizgili dokumalara "doğrulu bez" denilmektedir. Çarşaf lar en az 10 metrelik kumaş halinde dokunur. Yaklaşık 2 m. uzunlukta kesilen üç en, yan yana dikilerek çarşaf haline getirilir. Dokumanın çizgileri-nin rengi, sayısı, iplik cinsi isimlendirmede etkindir. Örneğin "üç kırmızı", "çatal ipekli", "kuzulu", "ipekli", "altı parmak" gibi. (Resim 6)

Göyneklik dokumalar, bez ayağı dokuma tekniğinde 38-45 cm. eninde, enine ya da boyuna çizgili veya kareli kumaşlardır. Atkısı ve çözgüsü pamuk ipliğindedir. Ak bez ve çarşaflık dokumalarda kullanılan sulku iplikle bir-likte, kıvrak iplik de atkıda ve çözgüde kullanılabilir. Son yıllara ait örneklerde sentetik (orlon) ipliklere yoğun olarak yer verildiği belirlenmiştir. Dokuma yüzeyinde görülen boyuna çizgiler çözgüde, enine çizgiler atkıda, kareler ise hem çözgüde, hem de atkıda kullanılan renkli iplik gruplarıyla oluşturulur. Yörede boyuna çizgili dokumalara "doğrulu bez", enine çizgili olanlarına "atkılı bez", karelilere ise "çatkılı bez" ya da "haneli" adı verilmek-tedir. (Resim 7) Küçük karelerden oluşanlara "çitlaklı" denmektedir. Doku-malar çizgilerin biçimi, sayısı ve rengine göre isim alırlar. Örneğin kırmızı, lacivert, beyaz renklerden oluşturulmuş kareli dokuma "damat alacası", kır-mızı, beyaz kareli dokuma "atma alaca" olarak tanımlanmaktadır. Bu doku-malar yörede halen iç donu (Resim 8), dış donu ve elbise yapımında kullanıl-maktadır.

Yörede **örtme** ya da **örtü** olarak adlandırılan dokumalar, baş örtüsü ola-rak kullanılan, bezayağı tekniğinde dokunmuş, hafif gramajlı, ince doku-malardır. Örtmelerde, atkı ve çözgüde genellikle "kıvrak" ya da "kız kıvrığı" de-nilen pamuk ipliği kullanılır. Son yıllarda "kartopu" olarak bilinen pamuk ip-liklerinin de kullanıldığı belirlenmiştir. Nallıhan'ın Beydili köyünde yöre

halkı tarafından elde edilen ipek iplikler zemin dokumada tek başına (Resim 9) ya da kıvrak ipliklerle beraber kullanılır. Tabii beyaz renkli zemin üzerinde, farklı kalınlıkta, farklı renkte veya farklı cinsten (ipek) ipliklerin çözgüde ya da atkıda kullanılması ile boyuna veya enine çizgiler oluşturulmaktadır. Zemini, aralıklı tekrar eden motiflerle bezeli olanları da vardır. (Resim 10) Örtmeler genellikle zemin dokumada yer alan çizgilerin biçimine, rengine, iplik cinsine ya da motife göre isimlendirilir. "Fitilli", "atkılı" (Resim 11), "çatal ipeklili", "paralı" (Resim 10) vb gibi.

Örtmelerin kısa kenarları kilim desenli bordürlerle bezelidir. Bu kenar süslemesine yörede "baş deseni" adı verilir. Kilim desenli bordürlerin iç kenarları "Dokuma İşlemi" bölümünde açıklandığı üzere ilâve atkı iplikleri ile oluşturulan motiflerle zenginleştirilir. Aynı ya da farklı motifler uzun kenarlarda da yer alır. Örtmelerin uzun kenarlarının orta bölümü, altına gelecek kısım, motifler daha büyük boyutlu veya daha yoğun kullanılarak bezendir. Yörede "arın deseni" denilen bu bezemeler örtmenin karşılıklı iki kenarında nadiren simetriktir. Daha çok karşılıklı kenarlarda farklı motiflerden oluşan düzenlemeler kullanılır. Bu uygulama kullanıcıya örtmenin iki kenarını da değişik şekilde kullanabilme imkânı vermektedir.

Ortalama 49 cm. ende, 190 cm. boyda birbirine eş olarak dokunan iki parça uzun kenarlarından elde "çırpma dikişi" (Şekil 4) ile birleştirilerek örtü haline getirilir. Karşılıklı kısa kenarlarında bulunan saçaklara kırmızı ya da bordo renkli "toka" denilen sık kısa püsküller bağlanır. (Resim 10-11) Bu işleme, yörede "tuğlama" adı verilir. İpek örtmelerin tokaları beyaz renklidir. (Resim 9) Yörede, örtmelerin daha sade ve saçakları düz olarak bırakılanlarına da rastlanmıştır. (Resim 12) Dokumacılar, Nallıhan yöresinde "çalık" Göynük civarında "saçaklı" diye tanımlanan bu örtmelerin yaşlılar tarafından kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Nallıhan ve Göynük yöresinde dokunan bu örtmelere çok benzer dokumaların Kastamonu ili, Azdavay ilçesi köylerinde de dokunduğunu ve çember adı ile baş örtüsü olarak kullanıldığını, Azdavay'a bağlı Karakuşlu köyünden, dokumacı Fatma Öztürk'ten edindiğimiz bilgilerden ve incelediğimiz dokuma örneğinden anlıyoruz.

Genel hatları ile tanıtmaya çalıştığımız Nallıhan ve Göynük yöresi dokuma ürün çeşitleri, yörede daha çok yaşlılar tarafından da olsa halen kullanılmaktadır. (Resim 13) Nallıhan'ın Beydili köyünden dokumacı Hatice Güven'den (57 yaşında) alınan bilgiden, geçmişte fes üzerine kuşanıldığı anlaşılan bu örtüler, günümüzde bedenün üst bölümünü kapatacak şekilde yalın olarak başa bağlanmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin en güzel örnekleri kız ve oğlan çocukların çeyizlerinde mutlaka yer almaktadır. Nallıhan'ın Doğandere köyünden dokumacı Ayşe Keskin'in (50 yaşında) verdiği bilgilere göre yörede, gelin evden çıkarken arabasının önüne çarşaf germek ve bu çarşafı şoför hakkı olarak şoföre hediye etmek adet olmuştur.

Yeni uygulamalarda, tabii olarak eski örnekler esin kaynağı durumundadır. Ancak, renk seçiminde ve motif düzenlemelerinde dokumacıların kendi tasarımları ön plâna çıkmakta ve örnekler özellikle örtmelerde sürekli bir değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir. Bir örtmenin bir eşi daha olmadığı için her bir örtme tek ve orijinal niteliği taşımaktadır. Araştırma kapsamında zengin renk, motif, desen ve kompozisyon özelliği ve motiflerin yöredeki isimleri açısından da incelenen örtmeler, bu yönüyle ayrı bir makale konusu olarak ele alınıp tanıtılmaya çalışılacaktır.

Sonuç

Dokumacılığın geçmişinde önemli yer tuttuğu anlaşılan Nallıhan ve Göynük yörelerinde bu sanat dalının halen varlık gösterdiği belirlenmiştir. Geçmişteki durumuna göre gittikçe azalan ürün çeşidi ve çalışan tezgâh sayısı ile günümüze kadar gelen mekikli el dokumacılığı, çarşaf, göyneklik ve örtme (örtü) dokumaları sürdürülmektedir. Günümüzde her iki ilçe genelinde, dokumacılıkla uğraşanların sayıca azlığı ve her geçen gün azalması, yörede bu gelenekli sanatın giderek yok olacağına göstergesidir.

Dokuma ürün çeşitlerinde, eski örneklerle göre iplik cinsinde ve yapısında değişiklikler belirlenmiştir. Göyneklik dokumalarda ve örtmelerde pamuk iplikler yerine sentetik (orlon) ipliklerin kullanılması, estetik ve kalite açısından gözlenen olumsuzluklardan birisidir. Bunun yanı sıra, özellikle örtmelerde kullanılan motif çeşidi ve yoğunluğunda azalma söz konusudur. Eski örneklerin sahip olduğu renk, motif ve kompozisyon açısından üstün estetik niteliğin, yeni örneklerde aynı ölçüde korunmadığı gözlenmektedir. Bunda zamandan kazanma düşüncesi, ekonomik kaygı, bilinçsizlik ve dokumaların eski önemini yitirmiş olmasının etken olduğu söylenebilir.

Yöre halkı, ülke ekonomisi ve kültürümüz açısından önem taşıyan bu sanat dalının geleceği, sağlanacak ilgi ve desteğe bağlıdır. Üretim ve pazarlama konusunda sağlanacak destek, dokumacıları motive edebilir. Ayrıca dokuma ürünlere günümüz ihtiyaçları doğrultusunda yeni kullanım alanları öngören çalışmalar (Muğla-Yeşilyurt dokumaları örneğinde olduğu gibi) bu dokumaların eski önemini yeniden kazanmasına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Anabritannica 1988, cilt 9, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Anabritannica 1988, cilt 16, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Arlı, Mustafa 1983, "Kandıra İlçesinde Keten El Dokumacılığı", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt V, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Atalay, Günay 1980, *Buldan Dokumaları*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu.

- Aytaç, Çetin 1982, *El Dokumacılığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barişta, H. Örcün 1987, "Kastamonu'da Dokumayla İlgili Sanatlar", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt V, Maddî Kültür, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Barişta, H. Örcün, 1996, "Konya Hadim Dokumacılığı", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994*, HAGEM Yayınları:224 T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Başer, Güngör 1983, *Kumaş Tasarımı ve Analizi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bolu İl Yıllığı*, 1967, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.
- Erdoğan, Zeynep 1996, *Buldan Dokumacılığı ve İlçede Üretilen Düz Dokumaların Bazı Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Fen Bilimleri Enst, Ev Ekonomisi ABD, Ankara.
- Gönül, Macide 1969, "Eski Dokumacılık Buluntuları ve Memleketimizde Bu Sanatın Gelişmesi", *Mensucat Meslek Dergisi*, cilt XIX, sayı 9-10.
- Kaya, Firdevs ve Cavidan Ergenekon 1989, *Mekikli El Dokumacılığı*, G.Ü. Meslekî Eğitim Fak. Yayın No: 25, Ankara.
- Mutlu, A. Nusret 1992, *Her Yönü ile Nallıhan*, Ankara.
- Önen, Ülgür 1981, "Sanatta Özgünlük, Öykünme ve Toplumsal Değer", *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri (18-21 Kasım)*, İzmir.
- Sarioğlu, Halide 1994, *Eflani ve Boyabat Çember Dokumaları Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enst. El Sanatları Eğt. Bl., Ankara.
- Sarioğlu, Halide 1997, "Eflani Çember Dokumaları ve Bu Dokumaların Günümüz Tasarım Anlayışı ile Değerlendirilmesine Yönelik Öneriler" *Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, HAGEM Yayınları: 237 T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Üzümeri, M. Ekrem, Selami Dinçer ve Sadi Kazancı 1956, "Göynük", *Türkiye Ansiklopedisi*, cilt II, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., Ankara.
- Üzümeri, M. Ekrem, Selami Dinçer ve Sadi Kazancı 1957, "Nallıhan", *Türkiye Ansiklopedisi*, cilt IV, Yıldız Matbaacılık. T.A.Ş., Ankara.
- Yağan, Ş. Yüksel 1978, *Türk El Dokumacılığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi: 29, İstanbul.

